

## Op zoek naar een doel voor de koggen van Doel

JEROEN VERMEERSCH

**Het jaar 2000 was een historisch jaar voor archeologisch Vlaanderen, dankzij de ontdekking van de erg complete kogge van Doel. Twee jaar later volgde de ontdekking van een tweede, kleiner fragment van een kogge in het Deurganckdok. Deze vondsten van wereldformaat getuigen van ons rijke (maritieme) verleden. Ze verdienen dan ook nodige aandacht. De vondst van deze twee schepen was tegelijkertijd ook het begin van een meer dan 20 jaar lang proces met hoge ups en diepe downs. Tot op vandaag is er helaas nog geen einde in zicht.**

De ontdekking van beide wrakken stelde de archeologen van de Archeologische Dienst Waasland (ADW, nu Erfpunt) toen voor een uitdagende taak. De expertise en de middelen ontbraken namelijk om de wrakken te onderzoeken. Gelukkig kon de hulp worden ingeroepen van Nederlandse specialisten. Er werden in de loop der jaren studies uitgevoerd voor de aanpak van verder onderzoek, conservatie en museale presentatie. Tegelijkertijd was het ook duidelijk dat het project niet enkel door de ADW gedragen kon worden. Dit ging de draagkracht en expertise van een intergemeentelijke dienst te boven.

Tot de opstart van dat verdere onderzoek lagen de beide ontmantelde wrakken in 33 open containers in de haven van Antwerpen. Tijdens die jaren leed het middeleeuwse hout dan ook aan degradatie.

### Hout laten spreken

Het dossier belandde uiteindelijk bij het agentschap Onroerend Erfgoed (toen nog VIOE). Het agentschap bracht een team samen om de honderden scheepsresten op een professionele en interdisciplinaire manier te onderzoeken. Het project, genaamd "De Kogge", startte in 2010. De twijfel bij sommigen over de meerwaarde van een studie op een scheepstype waarvan er al zo'n 25 exemplaren gekend waren in Europa, viel gelukkig in dovemansoren. Het was nu - voor het eerst - de ambitie om uit elk stuk koggehout het maximum aan informatie te halen. De eerder gekende koggen werden namelijk maar oppervlakkig beschreven, geanalyseerd en bestudeerd. Daarenboven waren in het geval van de koggen van Doel geen artefacten, structuren of andere

vondsten die gerelateerd konden worden aan de scheepsresten. De onderzoekers moesten het hout dus laten spreken.

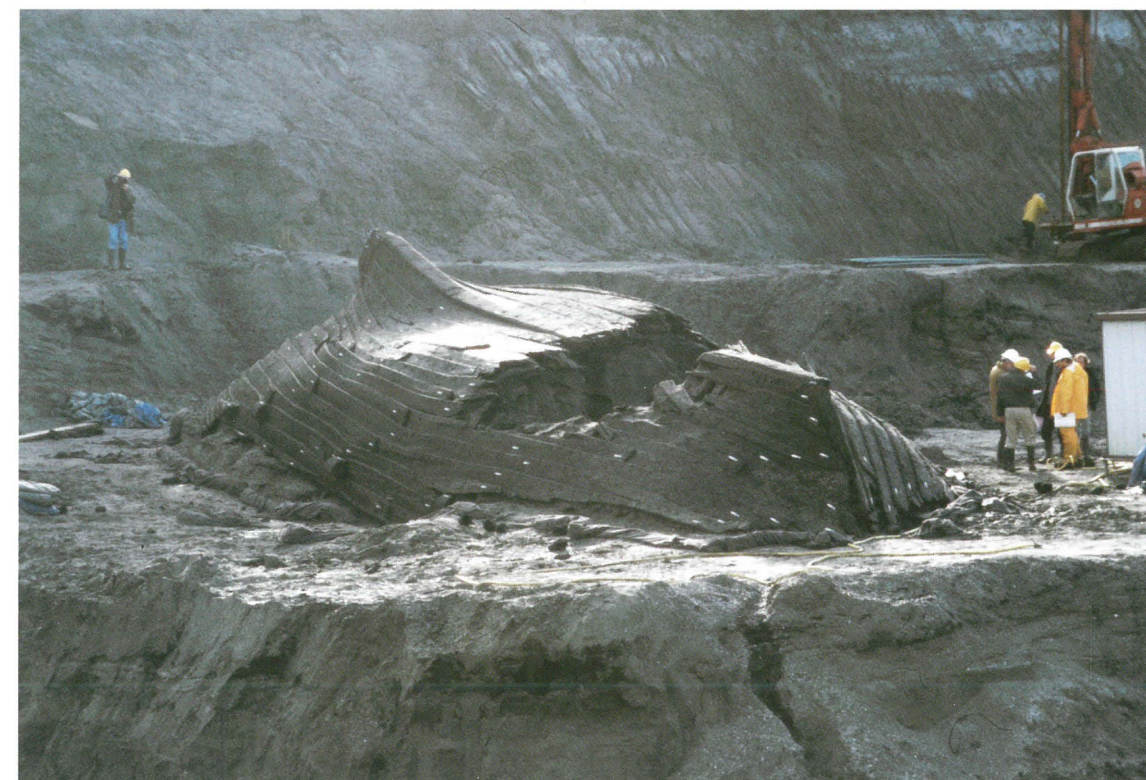
Er werd dan ook ingezet op een intensieve en interdisciplinaire aanpak. Het archeologische facet bestond uit een 3D-registratie van elk stuk hout. Zo kon een gedetailleerd beeld gevormd worden over de houtselectie, de houtbewerking en scheepsconstructie. De 3D-tekeningen konden na verwerking ook uitgeprint worden in verschaalde planken en spanten. Hiermee werd een schaalmodel gemaakt, dat nu opgenomen is in de vaste tentoonstelling van het MAS. Het scheepsarcheologisch onderzoek werd aangevuld met een uitgebreide bemonstering voor dendrochronologisch onderzoek om de herkomst, datering en herstellingen te belichten. De archeobotanische analyse focuste op onderzoek van de mossen en van het pollen in dat mos. Het mos werd namelijk gebruikt om de naden tussen de scheepsplanken waterdicht te maken. Enkel via dergelijke samenwerking kon de maximale informatiewaarde worden achterhaald en kon men als het ware in het hoofd kruipen van de scheepsbouwers en ambachtslieden op de scheepswerf. Dichter komen bij het begrijpen van het verleden kan haast niet!

Voor het onderzoek werd in het Waterbouwkundig Laboratorium in Borgerhout een onderzoeksruimte ingericht. Het project liep gedurende vier jaren, van de zomer van 2010 tot en met de zomer van 2014. De kwaliteit van het onderzoek werd continue gewaarborgd door intensieve samenwerking met een internationaal wetenschappelijk comité. Tijdens deze jaren werd erg ingezet op een doorlopende publiekswerking door middel van brochures in twee talen, live digitale lessen vanuit het labo, voor scholen over heel Vlaanderen, quasi dagelijkse communicatie via Twitter, Facebook en een eigen website. De Kogge werd dan ook nationaal én internationaal intensief gevolgd op de sociale media. De apotheose van deze werking mondde uit in een publieksboek: 'Logboek van de Kogge: Middeleeuws schip gestrand in 't zand' (Standaard Uitgeverij).

De onderzoeksresultaten verschenen in talloze boeken, tijdschriften en wetenschappelijke artikelen. De collectie aan wetenschappelijke artikelen van project De Kogge werd in 2017 zelfs als runner-up verkozen voor de Keith



De kogge tijdens het archeologisch onderzoek in Doel © Erfpunt





In het interdisciplinaire labo worden alle houtfragmenten minutieus beschreven en onderzocht © Kris Vandevorst



Tijdens de eerste stap in het conservatieproces van het hout ligt het ook in containers © Kris Vandevorst



Het schip Doel 2 wordt passief geconserveerd in containers in de Antwerpse haven © ADEDE

De originele ontwerpplannen voor het maritiem museum in Antwerpen hadden alles in huis om er een hoogstaande toeristische en educatieve magneet van te maken © Atelier Kempe Thill

Muckelroy Award. Deze award wordt tweejaarlijks uitgereikt voor het beste gepubliceerde werk over maritieme archeologie. Op de slotvergadering met het internationale wetenschappelijke comité in Antwerpen werd gesteld dat het project De Kogge als voorbeeld kan dienen voor toekomstige scheepsarcheologische projecten. Het was vernieuwend, op een hoog wetenschappelijk niveau en met een grote betrokkenheid met de bevolking.

In de loop van het project werd ook de beslissing genomen om de houtkwaliteit te onderzoeken. Zo wou men een haalbaarheidsstudie voor de conservatie van beide schepen opstellen. Een conservatieprogramma werd opgezet en in de haven van Antwerpen werd een locatie ingericht volgens de meest moderne vereisten om het hout zo goed mogelijk te conserveren, met het oog op een mogelijke opstelling in een museum. Het agentschap engageerde zich hier verder voor, al werd de keuze gemaakt om enkel het meest compleet bewaarde schip, Doel 1, te conserveren. Doel 2 wordt passief bewaard in water in een aantal containers, terwijl Doel 1 verschillende fasen van conservatie doorloopt, van ontzouting over impregnatie tot reconstructie. Momenteel is de fase van ontzouting afgerond. Tot nu toe werd de conservatie op twee locaties in de haven van Antwerpen uitgevoerd. Wegens werkzaamheden aan de Royerssluis diende de eerste locatie opgeheven te worden en moesten alle containers met gespecialiseerde klimaatvaste behuizing ontmanteld, verhuisd en heropgebouwd worden, wat uiteraard voor een vertraging zorgde in het behandelingsproces.

#### Een maritiem museum, of niet? Van onderzoek naar onzekerheid

In mei 2015 kwam het heugelijke nieuws dat de stad Antwerpen een nieuw maritiem museum zou bouwen, met de kogge als centraal topstuk. Dit nieuws werd zowel in binnen- als buitenland uiteraard met veel enthousiasme verwelkomd, gelet op het belang van de middeleeuwse scheepvaart voor de stad, en ruimer voor Vlaanderen en Europa. Antwerpen zou een terechte locatie

zijn voor zo'n museum, als één van de grootste havensteden van Europa, en met een dergelijke rijke maritieme geschiedenis. Antwerpen zou zo ook aansluiten bij een reeks andere havensteden met een maritiem museum dat belangrijke scheepswrakken tentoonstelt. De Historic Dockyard in Portsmouth, waar onder andere de Mary Rose, schip van Hendrik VIII, staat opgesteld trekt jaarlijks 1,2 miljoen bezoekers aan. Het Nationaal Scheepvaartmuseum in Bremerhaven, waar de enige andere kogge museaal te bezichtigen is, geniet van 100 000 bezoekers per jaar, wat een groot aantal is voor een minder toeristische regio. Het Vasamuseum in Zweden lokt dan weer zo'n 1,5 miljoen bezoekers aan per jaar! Het is daarmee het meest bezochte museum van gans Scandinavië.

Het toeristische potentieel van een dergelijk museum is dus enorm. Antwerpen is er ook een geschikte locatie voor, zeker nu de haven de krachten bundelt met Brugge, die andere middeleeuwse maritieme draaischijf. De kogge zou een ideaal icoon zijn voor deze samenwerking en voor het gemeenschappelijke maritieme verleden dat deze steden ten slotte grotendeels aan koggen te danken hebben!

Helaas besloot de stad recent om de kogge toch niet tentoon te stellen. Het maritiem museum wordt teruggeschroefd tot een belevingssite. Het is dan maar de vraag of een dergelijk site de uitstraling kan bieden en de toeristische magneet kan zijn van een historische havenstad. In februari kwam daarenboven het nieuws dat er binnenkort ook geen locatie meer zou zijn om de wrakdelen verder te conserveren. Het huurcontract hield namelijk op 1 juni op.

Dit zorgt er voor dat er plots moet worden uitgekeken naar een nieuwe locatie om de conservatie van de kogge verder te zetten. De fase voor impregnatie van het hout met polyethyleenglycol, een wasachtige substantie, laat nu op zich wachten. Uiteraard gebeurt dit best op of nabij de locatie waar het schip museaal kan gereconstrueerd worden. Zou (de haven van) Antwerpen toch nog overstag kunnen gaan? Of moet men kijken in de richting van de gemeente Beveren waar het schip gevonden werd?

Het potentieel en het draagvlak om een succesvol museum te hebben is er zeker! Dit bewijst zelfs Newport, een stadje in Wales dat niet gekend staat voor zijn toeristische attracties of voor de bescherming van erfgoed. Zo brak men er een kasteel half af om een rotonde aan te leggen. Toen er in 2002 een 15de-eeuws schip werd gevonden, voerde men het wrak ei zo na af. Uiteindelijk werd het gered door een lokale campagne "SOS - Save Our Ship". De media en vele bekende Britten steunden de actie, waardoor het tij keerde. Het schip werd gered, en er ontstond bewustwording over de impact op het imago van de stad met haar middeleeuwse roots, haar toeristische aantrekkingskracht en de bijhorende economische input. Er volgde al snel een uitgebreid onderzoek en de conservatie en plannen voor museale presentatie zijn momenteel in een vergevorderd stadium.

Laten we hopen dat er bij ons geen campagne nodig is om de kogge te redden, en dat de beleidsmensen inzien welk potentieel dit topstuk van ons verleden heeft. Na meer dan 20 jaar is er al veel water door de zee gevloeid, maar er is vooral aangetoond dat de koggen een enorm belang hadden in ons verleden, dat hun informatiewaarde enorm groot is, en dat de mogelijkheden tot een succesvolle permanente locatie, mits een goede aanpak, zeker realistisch en haalbaar zijn.

De koggen verdienen de aandacht. Want wat zou Vlaanderen zijn zonder haar rijke laatmiddeleeuwse verleden? Miljoenen bezoekers komen naar de regio om onze middeleeuwse steden en kunstwerken te bezoeken. Deze zijn in niet onbelangrijke mate het resultaat van het maritiem netwerk van toen,



dat gedragen werd door koggen, waarvan wij in Vlaanderen één van de best bewaarde exemplaren hebben. Laten we de kogge dan ook op een verdiend voetstuk plaatsen, net zoals we dat doen met de werken van Van Eyck, met de gotische kathedralen, en met de andere kunstwerken die ons middeleeuws erfgoed uitmaken.

Geef de koggen van Doel het doel dat ze verdienen.

*Jeroen Vermeersch werkte als scheepsarcheoloog op het project De Kogge. Momenteel doceert hij aan de Universiteit Gent op een doctoraat over schepen en scheepvaart in laatmiddeleeuws Vlaanderen. Deze column werd in eigen naam geschreven.*